

jecció de futur. Homenatge a Josep Massot i Muntaner. Castelló de la Plana: Institut Ramon Llull; Universitat Jaume I; Fundació Germà Colón Domènech; Estudi General Lul·lià. 554 p.

La cultura catalana en projecció de futur és un volum miscel·lani que recull un conjunt d'articles escrits en honor de Josep Massot i Muntaner, un home benedictí d'una erudició i d'una bondat extraordinàries que, tal com justament s'assenyala en el «Pròleg», ha sabut portar fins a les últimes conseqüències el lema «ora et labora». Amb aquest volum miscel·lani, amics, admiradors i col·legues volen expressar el seu agraïment a una persona que ha dedicat la vida a l'estudi i que ha contribuït —amb un desinterès i un despreniment poc corrents— a dignificar la llengua i la cultura catalanes.

El llibre, impecable i pulcre, s'obre amb un pròleg intítulat, parafrasejant una obra recent de l'homenatjat, «Per la llengua i la cultura», en el qual els editors ressenyen, en la mesura que l'espai els ho permet, la trajectòria vital i curricular de Josep Massot en relació amb la llengua i la cultura catalanes: des del vessant més religiós —que es concreta en llibres com ara *Església i societat a la Catalunya contemporània* (2003)—, passant pel seu inesgotable interès per la història i la cultura mallorquines —en són exemples el conegut *Els mallorquins i la llengua autòctona* (1972) o *Església i societat a la Mallorca del segle XX* (1977)—, per la infinitud de treballs especialitzats dedicats a aspectes lingüístics concrets —per exemple, «'Primetxer', un mossarabisme mallorquí?» (1989)— i a personalitats destacades en el món de la cultura catalana —per exemple, la sèrie *Escriptors i erudits contemporanis* (1996, 2001, 2005) o *Semblances i comentaris* (1999)—, passant també per l'edició dels materials *l'Obra del Cançonero Popular de Catalunya*, fins a la seva tasca de projecció cultural mitjançant plataformes diverses, com ara Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que dirigeix des del 1971.

Al final del llibre, el lector pot trobar 37 pàgines dedicades a la ingent producció bibliogràfica de l'autor ordenada cronològicament.

L'obra reuneix 25 contribucions d'acadèmics d'arreu de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears i, també, de fora dels Països Catalans, en els quals es reflexiona sobre alguns dels temes més estimats per l'homenatjat, això és, la religió, la història i la societat i, és clar, la llengua i la literatura catalanes.

En les línies que segueixen ressenyo cadascun dels articles del volum amb la voluntat d'incitar el lector d'aquesta revista a capbussar-se entre les infinites cavil·lacions que s'hi desenvolupen.

En l'article «La llengua catalana a l'Ajuntament de Palma durant la II República», Antoni Ignasi Alomar i Canyelles aprofundeix en les disputes partidistes en relació amb la introducció de l'ús oficial del català a l'Ajuntament de Palma entre el 1931 i el 1933, tot incidint en el paper decisiu en aquest sentit de l'Associació per la Cultura de Mallorca, i en com se'n prohibeix l'ús durant dos anys i mig arran d'una moció no prevista i aprovada per una majoria circumstancial el juliol de 1933. L'article està escrupolosament documentat amb les actes municipals conservades en l'Arxiu Municipal de Palma i extractes de premsa de l'època.

En l'article «Cavalleria, rondalles i filosofia natural al capítol 29 del *Fèlix*», Lola Badia reflexiona sobre la manera en què Llull subordina al seu gust personal recursos didàctics típicament medievals com ara el diàleg, la narració, la rondalla i —els més específicament lul·lians— «exemples» i «semblances» en aquest capítol del *Llibre de meravelles* intítulat «De la batalla que fon feta denant los dos fills del rei»; i, també, de quina manera s'hi imbrica la seva peculiar visió dels principis de la cavalleria i de la filosofia natural.

En l'article «Déu vos *salve*, Maria. Elucubració entre la morfofonètica i la litúrgia», Antoni M. Badia i Margarit es planteja, fent-se eco de la curiositat de l'home de carrer no indiferent al fet religiós i, també, de la del gramàtic, com és que el verb de la salutació angèlica *Déu vos salve, Maria* pren la desinència etimològica del present de subjuntiu, *-e*, no solament en les varietats en què encara ara és pròpia (*i.e.* la majoria de varietats occidentals), sinó també en les varietats en què, per raons diverses, s'ha mudat en *-i* (*i.e.* les varietats orientals). Segons l'autor, les raons que expliquen que la desinència arcaica s'hagi perpetuat fins als nostres dies a tot arreu són diverses: d'una banda, el regust llatinitzant de l'expressió, tan característic de la litúrgia; i de l'altra, el poder fossilitzador d'aquesta, que afavoreix que certes expressions es mantinguin inalterades al llarg del temps. Amb tot, l'objecte de l'article serveix a l'autor de pretext per dissertar sobre qüestions diverses, com ara les causes mateixes que justifiquen l'evolució de la terminació *-e* a *-i* en les varietats orientals, l'origen i la trajectòria de l'oració *Ave Maria* en el marc de la llengua catalana, etc.

En l'article «Què vol dir micròfon? Què vol dir microfonia?», Joan Bastardas fa un interessant recorregut per les accepcions que han anat adquirint aquests dos tecnicismes al llarg de la lexicografia francesa, anglesa i catalana; i proporciona les claus que justifiquen de quina manera el terme compost *micròfon* —que, per etimologia estricta, hauria de designar 'que té la veu feble'—

ha passat a designar, de manera opaca, el 'transductor electroacústic que té per missió transformar les ones acústiques en ones elèctriques' i que comunament es fa servir per poder augmentar la intensitat del so i fer més perceptibles els sons dèbils. La conclusió de l'autor és prou eloqüent: «[...] el mot *micròfon* no és un terme adient per designar allò que actualment designa», però «també és ben sabut que l'èxit d'un tecnicisme no depèn de la bondat de la seva formació».

En l'article «Una nadala perpinyanesa de 1955: Gassol, Riba i un Pons no recollit en llibre», August Bover i Font ens descobreix una nadala, datada el desembre de 1955, signada per Julià Gual (de la «Llibreria de Catalunya de Perpinyà») i dirigida a Marià Manent, en la qual figuren un sonet escrit en versos decasíl·labs —aleshores encara inèdit— de Ventura Gassol, una tanka —aleshores també inèdita— de Carles Riba, i, finalment, una nadala de quatre quartets hexasíl·labs de Josep Sebastià Pons.

En l'article «Constatacions lingüístiques enutjoses», Jordi Bruguera desmitifica i relativitza, amb perspicàcia, el recurs al testimoniatge del català antic com a estratègia per aclarir la genuïnitat d'una paraula o construcció catalanes. Per fer-ho, l'autor addueix tota una colla de punts que la tradició normativa catalana ha proscriu perquè els considerava casos clars de servilisme al castellà, però que sorprenentment apareixen en les grans cròniques medievals. És el cas, per exemple, de l'ús de *res* amb el valor adverbial de *gens* (cf. «e no preà *res* sos enemics», Desclot; «ço de sos nebots no li profitava *res*», Muntaner); o de les locucions adverbials *pel matí*, *per la tarda*, *per la nit* (cf. «e *per la nit*, qui-ls ho tolch, lexaran-se de l'encals», Desclot; «dimecres, a dos de juny, *per lo matí*»; Pere III; «e lo dia de Nadal, *per lo matí*», Muntaner); o de l'ús pronominal del verb callar (cf. «Don Assalit veé que nós li ho contrastàvem, e *callà's*», Jaume I); o de l'absència dels clítics adverbials *en* i *hi* (cf. «e foren tantes de gens a cavall e a peu que nuyt hom no [*en*] podia saber el nombre», Desclot; «lo dit noble En Bernat de Cabrera, pus hac fet los afers per los quals [*hi*] era anat», Pere III); o de l'absència de la conjunció *que* en oracions subordinades (cf. mas voldria [*que*] m'aconsellasset», Desclot); o, encara, de l'anomenat gerundi de posterioritat (cf. «e après isquem-ne, *visitants* alguns lochs de les fronteres», Pere III); o, fins i tot, de l'ús del verb *sopar* amb règim transitiu o preposicional (cf. «e aquí atendaran-se e menjaren de la fruita que trobaren en el jardí aquella nit, que *d'als no soparen* per ço cor no n'havien», Desclot). En fi: desconcertant.

En l'article «El jurament dels jueus a la València medieval», Germà Colón analitza algunes característiques de la fórmula de jurament jueva recollida íntegrament, en romanç i en llatí, en els *Furs de València*, i repetida, només en romanç, en els *Furs extravagants*: entre d'altres, les particularitats de la traducció catalana —empobriment lèxic respecte de l'original llatí, incoherències diverses, etc.—, els errors que evidencien que es tracta d'una transcripció i els trets dialectals que permetrien datar-la. L'autor acaba insinuant una prometedora línia d'estudi, que consistiria en l'anàlisi contrastiva d'aquesta versió amb d'altres, com ara les que es troben en els *Costums de Tortosa* o en els *Fueros de Aragón*.

En l'article «Com temporal en català», Jaume Corbera constata que l'ús de la conjunció *com* amb el valor temporal de simultaneïtat i de posterioritat immediata ('Com vaig anar a combregar, tenia vuit anys') ha estat immerescudament ignorat, reprovat o considerat arcaic en els diccionaris catalans actuals i, sobretot, en les gramàtiques catalanes modernes —des de la *Gramàtica catalana* de Fabra de 1918, en què aquest ús es considera arcaic, fins a la recent *Gramàtica del català contemporani*, en què ni tan sols no es recull. Tal com assenyalava l'autor, l'ús del *com* temporal era general en català antic i, en certa manera, encara ho és a Mallorca i Menorca —on és emprat per les generacions menys interferides pel castellà. Això, juntament amb el fet que apareix abundantment documentat en la llengua medieval (Llull, Metge, Martorell, etc.) i en les principals obres de la lexicografia històrica i dialectològica catalana, fa inexplicable, a parer de Corbera, que aquest ús sigui negligit per la normativa.

En l'article «Un viatge a Mallorca (1913) d'Agustí Duran i Sanpere», Eulàlia Duran publica i introdueix les notes —escrites en una prosa poètica, costumista, i sovint en clau d'ironia i d'humor— d'un dels viatges a Mallorca d'aquest historiador nascut a Cervera l'any 1887. La introduc-

ció situa amb precisió el context històric i les circumstàncies concretes en què van ser redactades les notes i en destaca els trets més rellevants.

En l'article «Els desenvolupaments quatrecentistes de la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, amb atenció especial a *Philopertus et Eugenia* i a la versió del *Curial e Güelfa*», Antoni Ferrando investiga amb profunditat les manifestacions europees i catalanes que es desenvolupen al llarg del segle xv al voltant de la coneguda llegenda de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri. L'autor conclou que la difusió de la llegenda en terres catalanes durant aquest segle no és pròpiament autòctona, sinó que es contamina de components europeus, fet que es posa especialment de manifest en el *Curial*, en què, per exemple, el tractament de la llegenda té més punts en comú amb el *Romanç de Golfier de Las Tors* que no pas amb la tradició catalana.

En l'article «El *Piero da Rabat catelano, corsario, crudelissimo*, de la novel·la LIV de Giovanni Sercambi, és Pere Fuster, corsari valencià renegat?», Maria Teresa Ferrer i Mallol explora la identitat d'aquest personatge, Piero da Rabat, el qual protagonitza un dels contes de l'escriptor toscà Giovanni Sercambi, i conclou, per mitjà de testimonis històrics, que es tracta de la recreació literària d'un personatge real, el català Pere Fuster, un home molt cruel que arribà a ser capità d'una petita flota corsària amb base al regne de Tunis. D'entre les crueltats que li foren atribuïdes, excelleix la de deixar morir de fam i llançar al mar 50 persones captives.

En l'article «El lèxic, testimoni de l'evolució de la societat», Ester Franquesa il·lustra, excel·lentment, de quina manera el lèxic reverbera la situació i l'evolució de les comunitats que l'empren, de quina manera això implica que algunes paraules i expressions envelleixin i perdin ús (*sereno, trabucaire, linotipista*, etc.) i que, progressivament, se n'incorporin de noves (*web, globalització, telèfon mòbil, escàner, xat, turisme rural*, etc.), de quina manera el lèxic esdevé testimoni de les relacions asimètriques entre comunitats; i, més ara, en què Internet i les noves tecnologies han descosit les fronteres geopolítiques i han realçat la supremacia del món anglosaxó, el qual ha farcit d'anglicismes el lèxic de moltes llengües. Segons l'autora, per preservar la identitat de la llengua (catalana), cal privilegiar els recursos de creativitat lèxica propis (*programari, adreça electrònica, navegar*) i, sempre que es pugui, l'alternativa catalana, encara que sigui un calc (per exemple, *correu electrònic* en lloc d'*e-mail*; *galeta* en lloc de *cookie*, *coixí de seguretat* en lloc d'*airbag*). Franquesa acaba advertint que la vitalitat d'una llengua —i, per extensió, del català— depèn de la capacitat que té d'emmotllar-se al progrés, i doncs, de la capacitat que té de crear paraules noves quan en sorgeix la necessitat.

En l'article «*Qui no és trist de mos dictats no cur*. Una aproximació lingüística ausiasmarquiana a través de les edicions antigues i dels manuscrits coneguts», Lluís Gimeno Betí, sabedor que l'obra del poeta valencià ha estat llastimosament corrompuda amb recurrents addicions i còpies defectuoses, es proposa contribuir a un millor coneixement de la llengua d'Ausiàs March a partir d'un escrupolós estudi lingüístic de les variants del poema XXXIX editades per Pere Bohigas, Amadeu Pagès i Robert Archer. L'estudi se centra, sobretot, en els aspectes gramaticals del poema, si bé també fa alguna incursió en els recursos estilístics de l'obra.

En l'article «Del sermó oral al sermó escrit: la *Vita Christi* de Fra Francesc Eiximenis com a glossa evangèlica», Albert G. Hauf, conscient de la complicitat i la circularitat que s'estableix entre el discurs oral i l'escrit, incideix en les característiques pròpies del sermó oral presents en aquesta obra del franciscà gironí. Després d'introduir les coincidències conceptuals i formals entre les normes de l'*Ars Praedicandi Populo* —l'autoria del qual s'atribueix al mateix Eiximenis— i la *Vita Christi* (la humilitat com a requisit perquè el missatge arribi de manera eficaç al poble, la tria d'un estil planer i directe, el rebuig pels recursos retòrics, el recurs a les expressions col·loquials i als diàlegs, l'ús d'estratègies estructurals pròpies de l'oratória sacra, com ara la *divisió thematis* o les categories lloc, temps, nombre, paraula, etc.), l'autor detalla les tècniques de divulgació del text evangèlic presents en la *Vita Christi*, entre les quals destaca l'ús recurrent de la glossa.

En l'article «Legislació i planificació lingüística a Catalunya: de 1983 a 1998», Joan Martí i Castell fa una reflexiva valoració sobre les particularitats de la Llei de Normalització Lingüística a

Catalunya de l'any 1983 i de la Llei de Política Lingüística de 1998, tot incidint en les circumstàncies sociopolítiques en què s'esdevenen i en la seva recepció per part de la societat catalana i espanyola. A parer de l'autor, la deficitària situació social i política en què s'inscriu la Llei del 83 n'excusa les ambigüitats i les limitacions. El nou context creat amb la consolidació de la democràcia afavoreix l'establiment de la Llei del 98, que, per raons òbvies, millora la primera, però sobretot perquè «atorga la màxima responsabilitat als dirigents polítics en el procés de normalització lingüística.» Ara bé, Martí lamenta que —«en nom d'una malentesa convivència pacífica i exemplar»— aquesta sigui, massa sovint, solament una responsabilitat *de iure*.

En l'article «Ecos mèdics i literaris d'una pestilència medieval. Nòtules sobre *La brama dels llauradors* i l'*Espill*», Tomàs Martínez Romero, després d'una excel·lent introducció als testimonis històrics i mèdics escrits en català sobre la pesta medieval, investiga de quina manera aquesta epidèmia i els «desplaçaments» que comporta serveixen de pretext per a la ficció literària en les dues composicions valencianes esmentades en el títol de l'article.

En l'article «Dotze cartes inèdites de Llorenç Villalonga», Joaquim Molas publica dotze cartes de l'escriptor mallorquí dirigides a qui signa l'article, durant el període 1965-1967, arran de la publicació de les seves obres completes per part d'Edicions 62. Les quatre primeres cartes giren entorn del conflicte generat amb Jaume Vidal Alcover, qui, per contracte, s'hauria d'haver encarregat del pròleg, i les vuit darreres, entorn de reflexions personals de l'escriptor sobre la pròpia obra. L'article és imprescindible per als qui estiguin interessats en la persona i l'obra de Llorenç Villalonga.

En l'article «Panoràmica de la crítica teatral a Mallorca durant el segle XIX», Joan Mas i Vives fa una valuosa incursió en el desenvolupament de la crítica teatral mallorquina del vuitcents, que engloba des de la crítica exaltada dels primers períodes revolucionaris, passant per la crítica de filiació romàntica dels autors de *La Palma* i la seva successora *Almacén de Frutos Literarios* —entre els quals destaca, com és sabut, Josep Maria Quadrado—, la crítica de reivindicació del teatre espanyol d'*El Laurel* i *El Estudiantón* —de les quals són principals artífexs Josep Barbier i Josep Martí i Pou—, l'eclosió de la crítica més moderada de *La Revista Balear*, *El Propagador Balear* i *El Historiador Palmesano*, les aportacions teòriques de Jaume Cabanellas, els articles teatrals de Guillem Forteza, fins a prolífica crítica teatral del final de segle.

En l'article «El bisbe Josep Climent i Avinent i la llengua catalana», Josep Moran reflexiona amb objectivitat sobre la pretesa ambigüitat davant la llengua catalana atribuïda a Josep Climent (bisbe de Barcelona durant el difícil període 1766-1775, l'inici del qual coincideix amb la promulgació de les Reials Cèdules de Carles III). Després d'exposar opinions enfrontades respecte d'aquest fet, l'autor excusa l'actitud del bisbe adduint la conjuntura històrica i accentuant que el seu darrer sermó públic, amb motiu de la benedicció del cementiri nou —actual Cementiri de l'Est—, fos pronunciat en català.

En l'article «Antoni M. Alcover i Juli Delpont: crònica d'una amistat estroncada», Maria Pilar Perea ressegueix l'agitada relació del canonge manacorí i el poeta ceretà —pertinax col·laborador al Rosselló de l'*Obra del Diccionari*— per mitjà de l'epistolari Delpont-Alcover, que es conserva en l'arxiu Alcover-Moll. L'autora estableix un agut paral·lisme entre l'evolució d'aquesta relació i *De Amicitia*, de Ciceró, i ens descobreix com les desavinences entre ambdós s'originen arran de la publicació de les *Normes Ortogràfiques* (i més concretament de la proposta d'escriptura de la conjunció *i*), i s'accentuen amb la progressiva germanofília d'Alcover. Amb tot, les peripècies personals que articulen l'article serveixen a l'autora per disseminar, en un to narratiu, detalls d'aquesta època tan significativa per a la llengua catalana.

En l'article «L'*Obra poètica* de Ramon Muntanyola», Joan Maria Pujals es proposa descriure, a partir del corpus de cinc llibres i del recull de poemes inèdits que apareixen en l'*Obra poètica* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998), les principals línies temàtiques i els elements composius i estilístics més destacats de la poesia de mossèn Muntanyola.

En l'article «Els anys de *La plaça del diamant* (El context novel·lístic català de l'inici dels anys 60)», Pere Rosselló Bover realça la singularitat d'aquesta novel·la en el context novel·lístic català de

l'inici dels anys 60: a parer de l'autor, l'aparent simplicitat de la novel·la contrasta tant amb la pretesa complexitat conceptual i formal d'algunes obres de l'època com amb la simplicitat real de les obres que encara seguien un realisme vuitcentista.

En l'article «El lul·lià *en gràvit* o *engràvit*? A la llum d'un passatge del *Libre de les medicines particulars*», Beatrice Schmid fa un repàs de les diferents interpretacions morfosintàctiques que han rebut aquestes dues formes emprades per Lluïa en dues ocasions, en el *Llibre de Contemplació* i en el *Blanquerna*: des de la que considera que es tracta d'una locució adverbial formada per *en* + *adjectiu*, passant per la que interpreta que es tracta d'un adjectiu prefixat, fins a la que suggereix que es tracta d'un participi; la varietat d'interpretacions semàntiques també és àmplia ('mig adormit', 'inconscientment, tot dormint', 'a través del somni', 'amb son feixuga', 'entressonyat', 'a través del somni', 'panteixós', etc.). La connexió del lul·lià *en gràvit* amb l'ús d'aquesta expressió en el *Libre de les medicines particulars* (traducció al català del text àrab *Kita* 257; *b al-adwiya almufrada*) porta a Schmid a proposar una nova interpretació d'aquesta expressió.

En l'article «Rector i rectoria. Estudi onomasiològic», Joan Veny analitza, essencialment a partir de les dades de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*, els termes que han servit i que encara serveixen per designar els conceptes 'rector' i 'rectoria' en català, així com les mudances formals a què estan subjectes per raó de la variació dialectal i diacrònica. En bona part del territori català, el 'sacerdot que governa una parròquia' es coneix amb el nom de *rector*, si bé és possible trobar altres termes, molts dels quals s'han creat mitjançant extensions o restriccions semàntiques: els termes *mossèn* i *mossèn*, antigues formes de tractament aplicables a persones de categoria social elevada, han passat a designar el concepte 'rector' a Eivissa i en determinades localitats frontereres amb l'Aragó, respectivament; els termes *capellà* i **cura* s'utilitzen com a sinònims de rector en aquelles poblacions en què només hi ha un prevere, etc. Són engrescadors, d'altra banda, les reflexions de l'autor sobre l'origen de les variacions fonètiques d'aquests mots: així, en les varietats de ponent, *mossèn* ha sofert un canvi d'accent cap a la primera síl·laba (*móssen*), originat quan el mot s'usava només en posició proclítica, per evitar el xoc accentual amb la (primera) síl·laba —caldría afegir— accentuada de l'antropònim que acompanya (*mòssen Lluc*). Els processos generals d'assimilació regressiva de lloc d'articulació i de simplificació consonàntica expliquen, respectivament, les formes *re[t]or* a Mallorca i Menorca i *re[t]or* al País Valencià i a Tortosa. Més incert, segons Veny, és l'origen de la pronúncia rossellonesa *re[dd]or* —i similars (*pacte pa[dd]e; acte a[dd]e*)—, ja que la geminada resultant del procés assimilatori experimenta un procés de sonorització que ocorre només en posició interior de mot i quan la segona consonant del grup és dental. L'article va acompanyat de dos mapes en què es cartografia la distribució, en el domini català, de les variants de *rector* i dels termes *rectoria*, *abadia* i *casa abadia*.

Finalment, en l'article «Eiximenis i la creença dels cerlitans que 'cap rei es salvarà' (*Dotzè* 123, *Pastorale* 36, *Vida de Jesucrist* 4:57)», Curt Wittlin exposa com la diatriba del gironí en contra dels reis i els vicis reials es reproduïx no solament en alguns fragments de la *Pastorale* —com havia cregut l'autor amb anterioritat—, sinó també en alguns passatges del *Dotzè del Crestià* i de la *Vida de Jesucrist*, els quals són transcrits i comentats en l'article. Wittlin conclou que, al darrere d'aquests passatges, hi ha implícit un informe de caràcter teològic-jurídic que, probablement, té com a rerefons històric immediat la decadència del casal de Barcelona durant els darrers anys del regnat de Pere el Cerimoniós i els primers del seu successor, Joan I.

Amb tot, aquest llibre és una exemple més de com en són d'encomiables aquest tipus d'iniciatives —tan impulsades, d'altra banda, per l'homenatjat—: les de reunir en una sola obra les inquietuds i els interessos d'estudiosos d'arreu com a mostra de reconeixement i d'estima a una persona i la seva obra.